

KERUEN

M.O. ÁÝEZOV
ATYNDAGÝ ÁDEBIET
JÁNE ÓNER
INSTITÝTYNYŇ

HABARSHYSY

M.O. AUEZOV INSTITUTE
OF LITERATURE AND ART

HERALD

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ
И ИСКУССТВА ИМЕНИ
М.О.АУЭЗОВА

ВЕСТНИК

№3, 76-ТОМ

2022

ISSN 2078-8134

**М.О.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ
ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ИНСТИТУТЫ**

КЕРУЕН

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

2005 жылы құрылған

**№3, 76-том
2022**

ISSN 2078-8134

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ И ИСКУССТВА
ИМ. М.О.АУЭЗОВА

КЕРУЕН

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

основан в 2005 году

№3, том 76
2022

ISSN 2078-8134

**M.O.AUEZOV INSTITUTE OF
LITERATURE AND ART**

KERUEN

SCIENTIFIC JOURNAL

founded in 2005

№3, 76 vol
2022

Ғылыми журнал

Ғылыми журнал 2005
жылдан бері шығады.

Құрылтайшысы және
баспагері:

М.О. Әуезов атындағы Әдебиет
және өнер институты

Редакция мен баспагер
мекен жайы:

Заңды мекен-жайы: Қазақстан,
Алматы қ. Шевченко к-сі, 28,
050010,

Нақты мекен-жайы: Қазақстан,
Алматы қ. Құрманғазы к-сі, 29,
2-қабат, 050010,

Тел.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.

Электрондық пошта:
keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Жылына 4 рет жарық көреді.

Журнал 2005 жылғы
24 наурызда Қазақстан
Республикасының Мәдениет,
ақпарат және спорт
министрлігі, Ақпарат және
мұрағат комитетінде тіркелген.
Тіркеу куәлігі: 2005 жылғы 24
наурыздағы №5844-Ж.

«КЕРУЕН»

№3, 76-том, 2022

Бас редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Ісләмжанұлы,
филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА
корреспондент мүшесі, М.О. Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институтының бас директоры
(Алматы, Қазақстан)

Бас редактордың орынбасарлары:

Ғылыми редактор:

ҚАЛИЕВА Альмира Қайыртайқызы, фило-
логия ғылымдарының кандидаты, М.О. Әуезов
атындағы Әдебиет және өнер институты бас
директорының ғылым жөніндегі орынбасары
(Алматы, Қазақстан)

Жауапты редакторлар:

СҰЛТАН Ертай, PhD, М.О. Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институты бас директорының
орынбасары (Алматы, Қазақстан)

САРСЕНБАЕВА Жансұлу Баденқызы,
магистр, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және
өнер институтының ғылыми қызметкері
(Алматы, Қазақстан)

Научный журнал

Журнал издается с 2005
года.

Учредитель и издатель:

Институт литературы и
искусства
им. М.О. Ауэзова.

Адрес редакции и издателя:

Юридический адрес:
Казахстан, г. Алматы, ул.
Шевченко 28, 050010,
Фактический адрес: Казахстан,
г. Алматы, ул. Курмангазы 29,
2 этаж. 050010,
Тел.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.
Email: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Выходит 4 раза в год

**Журнал зарегистрирован
24 марта 2005 года в
Комитете информации
и архивов Министерства
культуры, информации и
спорта**

Республики Казахстан.

**Свидетельство о регистрации:
24 марта 2005 г. №5844-Ж.**

«КЕРУЕН»

№3, том 76, 2022

Главный редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович,
доктор филологических наук, член-корреспон-
дент НАН РК, генеральный директор Института
литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы,
Казахстан)

Заместители главного редактора:

Научный редактор:

КАЛИЕВА Альмира Кайыртаевна, кандидат
филологических наук, заместитель по науке
генерального директора Института литературы
и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Ответственный редакторы:

СУЛТАН Ертай, PhD, заместитель генераль-
ного директора Института литературы и
искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

САРСЕНБАЕВА Жансулу Баденовна, магистр,
научный сотрудник Института литературы и
искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Scientific journal

The journal has been
published
since 2005

Constitutor and publisher:

M.O. Auezov Institute of
Literature and Art

**Address of the editorial and
publishing office:**

28, Shevchenko str., Almaty,
050010, Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 272-74-11,

+7 (727) 300-32-45.

E-mail: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Published 4 times a year

**The journal was registered
on March 24, 2005 in the
Committee of Information and
Archives of the Ministry of
Culture, Information and Sports
of the Republic of Kazakhstan.
Registration certificate: March
24, 2005 No. 5844-Zh.**

«KERUEN»

№3, 76 vol, 2022

Editor-in-Chief:

MATYZHANOV Kenzhekhan Islamzhanovich,
Doctor of Philology, Corresponding Member of
the National Academy of Sciences of the Republic
of Kazakhstan, Director General of the Institute of
Literature and Art named after MO Auezov (Almaty,
Kazakhstan)

Deputy Editors-in-Chiefs:

Scientific editor:

KALIEVA Almira Kairtayevna, Candidate of
Philological Sciences, Deputy Director General for
Science of the M.O. Auezov Institute of Literature and
Art (Almaty, Kazakhstan)

Responsible Editors:

SULTAN Yertay, PhD, Deputy Director General
of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art
(Almaty, Kazakhstan)

SARSEN BAYEVA Zhansulu Badenovna, Master's
degree, researcher at the M.O. Auezov Institute of
Literature and Art (Almaty, Kazakhstan).

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

БАС РЕДАКТОР:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Исламжанұлы, филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас директоры (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СҰЛТАН Ермай, PhD, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты бас директорының орынбасары (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫНЫҢ МҮШЕЛЕРІ:

ОМАРОВ Бауыржан Жұмаханұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан Республикасы Президентінің кеңесшісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Мүслімқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ахмет Байұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Өмірбекқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ филология факультетінің деканы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

НЕГИМОВ Серік Нығметоллаұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=search&authorlookup>

ТЕМІРБОЛАТ Алуа Берікбайқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

НҰРҒАЛИ Қадша Рүстембековна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің орыс филологиясы кафедрасы меңгерушісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ОРДА Гүлжахан Жұмабердіқызы, филология ғылымдарының докторы, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

ҚАЛИЕВА Алмира Қайыртайқызы, филология ғылымдарының кандидаты, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты бас директорының ғылым жөніндегі орынбасары (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=search&authorlookup>

ҚЫДЫР Тәрәлі Еділбайұы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

ШӘРІПОВА Диляра Сафарғалиқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

ОМАРОВА Ақлима Қайырденқызы, өнертану кандидаты, доцент, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

ҚАЗТУҒАНОВА Айнұр Жасанбергенқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

ТҰРМАҒАМБЕТОВА Бақыт, өнертану кандидаты, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің доценті (Атырау, Қазақстан)

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ЖҮНДІБАЕВА Арай Қанатияқызы, PhD, қауымдастырылған профессор, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық Білім Академиясының Қазақ тілі, Қазақ әдебиеті, Қазақстан тарихы зертханасының меңгерушісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

ДАУТОВА Гүлназ Рахымқызы, PhD, қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының оқытушысы (Алматы, Қазақстан)

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

БАГНО Всеволод Евгеньевич, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Санкт-Петербург, Ресей)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

КЕНДІРБАЙ Гүлнар Турабекқызы, тарих ғылымдарының докторы, Колумбия университетінің профессоры (Нью-Йорк, АҚШ)

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

СНАМОРРО Antonio Chicharro, ғылым докторы, философия және қолжазба факультетінің профессоры (Гранада, Испания) H = 2

КРАСОВСКАЯ Аксиния, филология ғылымдарының докторы, профессор, Бухарест Университеті (Бухарест, Румыния) H = 1

НИКОЛАС Мари, филология ғылымдарының докторы, профессор, Лихай Университеті (Пенсильвания, АҚШ) H = 1

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович, доктор филологических наук, член-корреспондент НАН РК, генеральный директор Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)
Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

СУЛТАН Ертай, PhD, заместитель генерального директора Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

ОМАРОВ Бауыржан Жумаханович, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, советник Президента Республики Казахстан (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Муслимовна, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, главный научный сотрудник Института языкознания имени Ахмета Байтурсынова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Омурбековна, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК, декан филологического факультета КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

НЕГИМОВ Серик Ныгметоллаевич, доктор филологических наук, профессор кафедры казахской литературы Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=search&authorlookup>

ТЕМИРБОЛАТ Алуа Берикбаевна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой казахской литературы и теории литературы КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

НУРГАЛИ Кадиша Рустембековна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русской филологии Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ОРДА Гульжанхан Жумабердыевна, доктор филологических наук, доцент, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

КАЛИЕВА Альмира Кайыртаевна, кандидат филологических наук, заместитель по науке генерального директора Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, кандидат филологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=search&authorlookup>

КЫДЫР Торали Едилбай, кандидат филологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

ШАРИПОВА Дилара Сафаргалиевна, кандидат искусствоведения, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

ОМАРОВА Акlima Каурденовна, кандидат искусствоведения, доцент Казахской национальной консерватории имени Курмангазы (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

КАЗТУГАНОВА Айнур Жасанбергеневна, кандидат искусствоведения, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

ТУРМАГАМБЕТОВА Бахыт Жолдыбаевна, кандидат искусствоведения, музыковед, доцент кафедры музыки и искусства Атырау Университет им. Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ЖУНДИБАЕВА Арай Канатиевна, PhD, ассоциированный профессор, заведующий лабораторией казахского языка, казахской литературы, истории Казахстана Национальной академии образования имени И. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

ДАУТОВА Гульназ Рахимовна, PhD, преподаватель кафедры казахской литературы и теории литературы (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

БАГНО Всеволод Евгеньевич, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент Российской академии наук (Санкт-Петербург, Россия)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

КЕНДИРБАЙ Гульнар Турабековна, доктор исторических наук, профессор Колумбийского университета (Нью-Йорк, США)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

SHAMORRO Antonio Chicharro, доктор наук, профессор Гранадского университета, заведующий факультета философии и рукописи (Гранада, Испания) N = 2

КРАСОВСКАЯ Аксинья, доктор филологических наук, профессор, Бухарестский университет (Бухарест, Румыния) N = 1

НИКОЛАС Мари, доктор филологических наук, профессор, Университет Лихай (Пенсильвания, США) N = 1

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF:

MATYZZHANOV Kenzhekhan Slyamzhanovich, Doctor of Philology, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General director of the M.O.Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

SULTAN Yertay, Ph.D., Vice-general director of M.O.Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

OMAROV Bauyrzhan Zhumakhanovich, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, President's advisor of the Republic of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

BAZARBAYEVA Zeynep Muslimovna, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Chief Researcher of the Akhmet Baitursynov Institute of Linguistics (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ZHOLDASBEKOVA Bayan Omirbekovna, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Dean of the Philological Faculty of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

NEGIMOV Serik Nygmetollayevich, Doctor of Philology, Professor of the Department of Kazakh Literature of L.Gumilev Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=searchauthorlookup>

TEMIRBOLAT Alua Berikbayevna, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Kazakh Literature and Literary Theory of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

NURGALI Kadisha Rustembekovna, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Russian Philology L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ORDA Gulzhakhan Zhumaberdievna, Doctor of Philology, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

KALIYEVA Almira Kairtayevna, Candidate of Philological Sciences, Deputy Director General for Science of the M.O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

ANANYEVA Svetlana Viktorovna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Leading Researcher of the M.O.Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=searchauthorlookup>

KYDYR Torali Edilbay, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

SHARIPOVA Dilyara Safargaliyeva, Candidate of Art History, Associate Professor, Leading Researcher at the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

OMAROVA Aklima Kairdenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Kurmangazy Kazakh National Conservatory (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

KAZTUGANOVA Ainur Zhasanbergenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Leading Researcher of the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

TURMAGAMBETOVA Bakhyt Zholdybayevna, Candidate of Art History, Senior lecturer at the Department of Music and Art of H.Dosmukhamedov Atyrau University (Atyrau, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ZHUNDIBAYEVA Arai Kanapiyevna, PhD, Associate Professor, Head of the Laboratory of the Kazakh language, Kazakh Literature, History of Kazakhstan of the I. Altynsarin National Academy of Education (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

DAUTOVA Gulnaz Rakhimovna, PhD, Lecturer, Department of Kazakh Literature and Literary Theory (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

INTERNATIONAL EDITORIAL COUNCIL:

BAGNO Vsevolod, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences (Saint Petersburg, Russia)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

KENDIRBAY Gulnar Turabekovna, Doctor of Historical Sciences, Professor of Columbia University (New York, USA)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

CHAMORRO Antonio Chicharro, Doctor of Sciences, Professor of Granada University, Head of the Faculty of Philosophy and Manuscript (Granada, Spain)
H = 2

KRASOVSKAYA Aksinia, Doctor of Philology, Professor, Bucharest University (Bucharest, Romania)
H = 1

NIKOLAS Mary, Doctor of Philology, Professor, Lehigh University (Pennsylvania, USA)
H = 1

МАЗМҰНЫ

Бас редактордың алғы сөзі.....14

Әдебиеттану

<i>Даутұлы Т., Матыжанов К.С.</i> Жаңылтпаштардың құрылымындағы ұйқастың рөлі.....	17
<i>Мәдібаева Қ.Қ.</i> Ахмет Байтұрсынұлының әдебиеттану терминдерін қалыптау ұстанымы.....	26
<i>Кажытай Б.К., Оразбек М.С.</i> Оксюморон – поэтикалық категория.....	37
<i>Әуесбаева П.Т.</i> Ауызша әңгімелердің тақырыптық-идеялық және поэтикалық сипаты.....	48
<i>Нұрдәулетова Б.И., Нұржан А.С.</i> Жерлеу орындарындағы суреттердің сакралды семантикасы (Маңғыстау аймағы мысалында).....	61
<i>Бейсенұлы Ж., Шаймерденова Қ.Қ., Мамаева Г.Б.</i> Мағжан мен Чолпан шығармашылығындағы ортақ сарындар.....	77
<i>Тұяқбаев Ғ.Ә., Тайман С.Т., Уразова А.К.</i> Мұстафа Шоқайдың эпистолярлық мұрасы.....	91
<i>Джумағалиева У.З., Демченко Л.Н., Ананьева С.В.</i> В. Михайловтың «Аспан мен жер арасындағы бір өзі...» роман-эссесі рецептивтік эстетика мән-мәтінінде.....	101
<i>Жанбершиева Ұ.Н., Оралова Г.С.</i> Сыр бойында туған аңыздардың ұлттық сананы жаңғыртудағы маңызы.....	111
<i>Ислямбекова А.К., Оздемир Н.</i> Балалар ойындарының тұлғалық даму үдерісіндегі әсері және ерекшеліктері.....	120
<i>Аубакирова Қ.Қ., Камешева Г.А., Мустафаева А.А.</i> Мәмлүктер кезіндегі әдеби ескерткіштер және «Иршәдул-мулук уәс-салатин» ескерткіші (XIII-XV ғ.).....	128
<i>Хуатбекұлы Е.</i> Балаларға арналған шығармаларда шындықты бейнелеу (Б. Әділ шығармаларының негізінде).....	137
<i>Худайбергенов Н.Д.</i> Ескен Елубаев поэзиясындағы ұлттық құндылықтар жүйесінің көркемдік ерекшеліктері.....	149
<i>Баязитов Б.Б.</i> Қазіргі қазақ поэзиясындағы психологизм.....	161
<i>Набиолла Н.</i> Таласбек Әсемқұловтың «Талтүс» романындағы фольклоризм.....	173
<i>Калижарова Ж.Т.</i> Қазақ әдебиетіндегі эпистолярлық жанрдың тарихы.....	183
<i>Сағатова Ш.Б., Юнисов Е.А.</i> Қазақ мақал-мәтелдеріндегі «ар – ұждан» концептісі.....	194
<i>Сұлтанғалиева Р.Б., Харисова Ж.Ж.</i> Әдеби шығармадағы кездейсоқ оқиғалар әлеміндегі кейіпкерлердің алеаторика мен хэппенинг ерекшеліктеріне сай бейнеленуі.....	205
<i>Карбозов Е.К., Шегебаев А.М., Қыргызбаева А.Д.</i> Қазіргі қазақ әңгімелеріндегі сакральдылық ұғым-түсініктердің көркемдік қызметі.....	216

Мәдениеттану

<i>Жұмаш А.Ы., Әбенова Ә.Е., Күлетова Ұ.А.</i> Сахна тілін оқыту әдістерінің ерекшеліктері.....	232
<i>Шарипова Д.С., Ақсақалова Ж.А.</i> Заманауи Қазақстан кескіндемесіндегі тарихи тақырыптың жаңғыруы.....	241
<i>Исламбаева З.У., Ташимова М.М.</i> Заманауи қазақ театр өнеріндегі рухани жаңғырудың көрінісі.....	249
<i>Еркебай А.С.</i> ХХІ ғасырдағы классикалық қойылымдардың сахна тіліндегі жаңашылдығы.....	262
<i>Алимкулова Ж.К., Кубеков Т.Н.</i> «Құлагер» қойылымындағы актерлердің шеберлік тәсілі және кейіпкер сомдаудың стилі.....	272
<i>Кенджақұлова А. Б., Әлжанов Ғ.М.</i> Қазіргі қазақ станокты графикасындағы фольклорлық мотивтер.....	285
<i>Әден Ж.Ш., Сансызбаева С.К.</i> Билингвизм трансмәдени коммуникация құбылысы ретінде.....	304

СОДЕРЖАНИЕ

Обращение главного редактора.....15

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

<i>Даутулы Т., Матыжанов К.С.</i> Роль рифм в структуре скороговорок.....	17
<i>Мадибаетова К.К.</i> Принцип Ахмета Байтурсынова образования литературных терминов.....	26
<i>Кажытай Б.К., Оразбек М.С.</i> Оксюморон – поэтическая категория.....	37
<i>Ауесбаева П.Т.</i> Идеино-тематический и поэтический характер устных рассказов.....	48
<i>Нурдаулетова Б.И., Нуржан А.С.</i> Сакральная семантика изображений в захоронениях (на примере Мангистауской области).....	61
<i>Бейсенулы Ж., Шаймерденова К.К., Мамаева Г.Б.</i> Общие направления в творчестве Магжана и Чолпана.....	77
<i>Тыякбаев Г.А., Тайман С.Т., Уразова А.К.</i> Эпистолярное наследие Мустафы Шокая.....	91
<i>Джумагалиева У.З., Демченко Л.Н., Ананьева С.В.</i> Роман-эссе В. Михайлова «Один меж небом и землей...» в контексте рецептивной эстетики.....	101
<i>Жанбердиева У.Н., Оралова Г.С.</i> Роль мифов рожденных на берегу Сыра в возрождении национального сознания.....	111
<i>Ислямбекова А.К., Оздемир Н.</i> Влияние и особенности детских игр в процессе личностного развития детей.....	120
<i>Аубакирова К.К., Камишева Г.А., Мустафаева А.А.</i> Литературные памятники мамлюкского периода и письменный памятник «Иршадудль-мулук уас-салатин» (XIII-XV вв.).....	128
<i>Хуатбекұлы Е.</i> Изображение действительности в произведениях для детей (По произведениям Б. Адила).....	137
<i>Худайбергенов Н.Д.</i> Художественные особенности системы национальных ценностей в поэзии Ескена Елубаева.....	149
<i>Баязитов Б.Б.</i> Психологизм в современной казахской поэзии.....	161
<i>Набиолла Н.</i> Фольклоризм в романе Таласбека Асемкулова «Талтус».....	173
<i>Калижарова Ж.Т.</i> История эпистолярного жанра в казахской литературе.....	183
<i>Сагатов Ш.Б., Юнисов Е.А.</i> Концепт «совесть» в казахских пословицах.....	194
<i>Султангалиева Р.Б., Харисова Ж.Ж.</i> Отражение персонажей в мире случайных событий в литературном произведении в соответствии с особенностями алеаторики и хэппенинг.....	205
<i>Карбозов Е.К., Шегебаев А.М., Киргизбаева А.Д.</i> Художественная функция концептов сакральности в современных казахских рассказах.....	216

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

<i>Жумаши А.Ы., Абеннова А.Е., Кулетова У.А.</i> Особенности методики обучения сценической речи.....	232
<i>Шаринова Д.С., Аксакалова Ж.А.</i> Модернизация исторической темы в живописи современного Казахстана.....	241
<i>Исламбаева З.У., Ташимова М.М.</i> Отражение духовной модернизации современного казахского театрального искусства.....	249
<i>Еркебай А.С.</i> Новизна сценической речи в классических постановках XXI века.....	262
<i>Алимкулова Ж.К., Кубеков Т.Н.</i> Способ работы актеров в постановке «Кулагер» и стиль исполнения персонажа.....	272
<i>Кенжакулова А.Б., Альжанов Г.М.</i> Фольклорные мотивы в современной казахской станковой графике.....	285
<i>Әден Ж.Ш., Сансызбаева С.К.</i> Двужызычие как феномен транскультурной коммуникации.....	304

CONTENT

Editor-in-chief's address.....16

LITERARY STUDIES

<i>Dautuly T., Matyzhanov K.S.</i> The role of rhymes in the structure of tongue twisters.....	17
<i>Madibayeva K.K.</i> Akhmet Baitursynov's principle of formation of literary terms.....	26
<i>Kazhytay B.K., Orazbek M.S.</i> Oxymoron – poetic category.....	37
<i>Auyesbayeva P.T.</i> Thematic-ideological and poetic character of oral narratives.....	48
<i>Nurdauletova B.I., Nurzhan A.S.</i> Sacred semantics of images in burial places (on the example of Mangystau region).....	61
<i>Beisenuly Zh., Shaimerdenova K.K., Mamayeva G.B.</i> Common trends in creative activities of Magzhana and Cholpon.....	77
<i>Tuyakbayev G.A., Taiman S.T., Urazova A.K.</i> Epistolary legacy of Mustafa Shokay.....	91
<i>Dzhumagalieva U.S., Demchenko L.N., Ananyeva S.V.</i> Roman-essay by V. Mikhailov «One between heaven and earth ...» in the context of receptive aesthetics.....	101
<i>Zhanbershiyeva U.N., Oralova G.S.</i> The significance of the Syr land legends in modernizing the national consciousness.....	111
<i>Islymbekova A.K., Ozdemir N.</i> Influence and features of children`s games in the process of personal development of children.....	120
<i>Aubakirova K.K., Kamisheva G.A., Mustafayeva A.A.</i> Literary monuments in the Mamluk period and the manuscript "Irshadul-muluk uas-salatin" (13-15th centuries).....	128
<i>Khuatbekuly Y.</i> Representation of reality in works for children (Based on the works of B. Adil).....	137
<i>Khudaibergenov N.D.</i> Artistic features of the system of national values in the poetry of Yesken Yelubaev.....	149
<i>Bayazitov B.B.</i> Psychologism in modern kazakh poetry.....	161
<i>Nabiolla N.</i> Folklorism in Talasbek Asemkulov's novel «Taltus».....	173
<i>Kalizharova Zh.T.</i> The history of the epistolary genre in Kazakh literature.....	183
<i>Sagatova Sh.B., Yunissov Y.A.</i> The meaning of the «conscience» concept in Kazakh proverbs.....	194
<i>Sultangaliyeva R.B., Kharisova Zh.Zh.</i> Reflection of characters in the world of random events in a literary work according to the features of aleatorics and happening.....	205
<i>Karbozov Y.K., Shegebayev A.M., Kyrgyzbayeva A.D.</i> The artistic function of the concepts of sacredness in modern Kazakh stories.....	216

CULTURAL STUDIES

<i>Zhumash A.I., Abenova A.E., Kuletova U.A.</i> Features of the medical science of scenic speech training.....	232
<i>Sharipova D.S., Axakalova Zh.A.</i> Modernization of the historical theme in the painting of modern Kazakhstan.....	241
<i>Islambayeva Z.U., Tauumova M.M.</i> A reflection of the spiritual modernization of the modern Kazakh theatrical art.....	249
<i>Yerkebay A.</i> Novelty of stage language in classical plays of XXI century.....	262
<i>Alimkulova Zh.K., Kubekov T.N.</i> The way the actors work in the production of "Kulager" and the style of performance of the character.....	272
<i>Kenjakulova A.B., Alzhanov G.M.</i> Folklore motifs in modern Kazakh easel graphics.....	285
<i>Aden Zh.Sh., Sansyzybayeva S.K.</i> Bilingualism as a phenomenon of transcultural communication.....	304

Құрметті оқырмандар, әріптестер, достар!

Сіз «Керуен» ғылыми журналының кезекті санын ашып отырсыз.

Журнал мақалалары CrossRef дерекқорында тіркеледі және әр автордың мақаласына DOI - электронды құжаттарға сілтеме жасау үшін пайдаланылатын цифрлық объект идентификаторы беріледі. Журнал «Ұлттық ғылыми-техникалық сараптама орталығы» акционерлік қоғамның (NCSTE) Қазақстандық дәйексөздер базасында (KazBC) индекстеледі. Алдағы уақыттарда авторларды Web of Science және Scopus халықаралық дәйексөздер базасына енгізілген басылымдарда қабылданған стандарттарға сәйкес жарияланымдар дайындауға бағдарлай бастаймыз. Бұған дейін аннотация мен кілт сөздердің көлеміне қойылатын талаптар реттелген.

Журналдың редакциялық алқасына қазақстандық және шетелдік жетекші ғалымдар кіреді. Журнал авторлардың жарияланымдарының ақпараттық ашықтығы мен қолжетімділігі саясатын ұстанады; мақалалар журналдың веб-сайтында үш тілде толық мәтінді қол жетімділікпен орналастырылған.

Журналдың мақсаты- гуманитарлық ғылымдар саласындағы жаңа жетістіктердің нәтижесі бойынша ақпарат беру.

Журналдың міндеттері:

Бұрын жарияланбаған және басқа журналда жариялау үшін ұсынылмаған түпнұсқа жоғары сапалы ғылыми мақалаларды қабылдау.

Авторлық құқыққа қатысты Қазақстан Республикасы заңнамасының талаптарына және жариялау этикасы бойынша әлемдік тәжірибеде жалпы қабылданған ережелерге сүйену.

Келесі гуманитарлық ғылымдар саласындағы жаңа зерттеулерді қамту:

1. Әдебиеттану
2. Мәдениеттану

Құрметпен, «Керуен» журналының бас редакторы, филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас директоры (Алматы, Қазақстан) МАТЫДЖАНОВ Кенжесхан Ісләмжанұлы

Уважаемые читатели, коллеги, единомышленники, друзья!

Перед вами очередной номер научного журнала «**Керуен**».

Статьи журнала регистрируются в БД CrossRef и к каждой авторской статье обязательно присваивается DOI – цифровой идентификатор объекта, который используется для обеспечения цитирования, ссылки и выхода на электронные документы. Журнал индексируется Казахстанской базой цитирования (КазБЦ) АО «Национальный центр государственной научно-технической экспертизы» (НЦГНТЭ). Постепенно мы начинаем ориентировать авторов на подготовку публикаций по стандартам, принятым в изданиях, входящих в международные базы цитирований Web of Science и Scopus. Ранее уже были скорректированы требования к объему аннотации и ключевым словам.

В составе редакционной коллегии журнала представлены ведущие казахстанские и зарубежные ученые. Журнал следует политике информационной открытости и доступности публикаций авторов, статьи размещаются на сайте журнала на трех языках в полнотекстовом доступе.

Целью журнала является распространение научной информации и привлечение новых авторов. Журнал инициирует дискуссии по результатам новых достижений в области гуманитарных наук.

Задачи журнала:

Принимать оригинальные высококачественные научные статьи, ранее не опубликованные и не представленные для публикации в другом журнале.

Опирается на требования законодательства Республики Казахстан в отношении авторского права и общепринятые в мировой практике положения по публикационной этике.

Ориентироваться на охват публикаций по следующим специальностям в области гуманитарных наук.

1. Литературоведение
2. Культурология

С уважением и надеждой на сотрудничество, главный редактор «Керуен», доктор филологических наук, член-корреспондент НАН РК, генеральный директор Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович.

Dear readers, colleagues, associates, friends!

Here is the next issue of the scientific journal "Keruen".

Journal articles are registered in the CrossRef database and a DOI is necessarily assigned to each author's article - a digital object identifier that is used to provide citation, reference and output to electronic documents. The journal is indexed by the Kazakhstan Citation Database (KazCD) of the National Center for State Scientific and Technical Expertise JSC (NCSTE). Gradually, we begin to orient the authors to the preparation of publications according to the standards adopted in the editions included in the international citation databases Web of Science and Scopus. Previously, the requirements for the volume of the annotation and keywords have already been adjusted.

The editorial board of the journal includes leading Kazakhstani and foreign scientists. The journal follows the policy of information openness and accessibility of authors' publications; articles are posted on the journal's website in three languages in full-text access.

The purpose of the journal is to disseminate scientific information and attract new authors. The journal initiates discussions on the outcome of new advances in the humanities.

The tasks of the journal:

Accept original high quality scientific articles that have not been previously published or submitted for publication in another journal.

Rely on the requirements of the legislation of the Republic of Kazakhstan in relation to copyright and generally accepted in world practice provisions on publication ethics.

Focus on the coverage of publications in the following specialties: humanitarian sciences

1. Literary studies
2. Cultural studies

With respect and hope for cooperation, Editor-in-chief of "Keruen", Doctor of Philology, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art MATYZHANOV Kenzhekhan Slyamzhanovich.

Сағатова Ш.Б. ^{*1}, Юнисов Е.А. ²

¹Алматы менеджмент университеті, Алматы, Қазақстан

²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

e-mail: astana14_14@mail.ru, unisoversin@mail.ru

ORCID: 0000-0002-7820-2812, 0000-0001-7595-8262

ҚАЗАҚ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНДЕГІ «АР – ҰЖДАН» КОНЦЕПТІСІ

Аңдатпа. Мақал-мәтелдер – қазақ халқының ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан баға жетпес мұрасы. Мұнда ата-бабаларымыздың өмірлік тәжірибесі, ой толғаныстары, ақыл-кеңестері түйінделген. Адамның қуаныш пен өкініш, азап пен күлкі, көз жасы мен махаббат, ашу мен сенім, ақиқат пен жалған, шындық пен өтірік, адамгершілік пен үміт сияқты сезімдері мен эмоциялары парасат пен өмір танымының таразысынан өтіп, тарих тұңғиығынан бүгінгі күнге жеткен.

Мақал-мәтелдер халық жадында берік сақталған. Олардың есте сақталуына айтылуының әртүрлі әуезділігі, әдемі ұйқасы мен ырғақтары ықпал етеді. Мақал-мәтелдер қарапайым халықтың өмірде көргендері мен тәжірибесінен алынған өмір сабақтарын есте сақтаудың бірден-бір жолы болды. Мақал-мәтелдердің көпшілігі адамның адамгершілік болмысы – жақсылық, жамандық, аяушылық, жанашырлық, намыс, ар-ұждан сияқты ұғымдардың мазмұнын іздестіруге, айқындауға бағытталған. Әртүрлі тақырыптарға жинақталған мақал-мәтелдер әрбір адамның тал бесіктен жер бесікке дейінгі өмірінің барлық кезеңдерін рухани тұрғыдан реттеп отыратын қағидалар жиынтығы секілді.

Адамзат баласы үшін бақыт деген тек адамгершілік тазалықпен және рухани үйлесімділікпен тікелей байланысты, сонымен қатар өз ар-ұжданымен үйлесімді өмір сүретін адамды ғана бақытты деп санайды.

Мақалада осы тұжырым аясында қазақ мақал-мәтелдеріндегі «ар-ұждан» ұғымының семантикалық мазмұны қарастырылады. «Ар-ұждан» туралы мақал-мәтелдердің құндылығы, халық арасында кең таралу себебі, ең алдымен, мазмұнының тереңдігіне, ондағы айтылған ойлардың даналығына байланысты.

Кілт сөздер: ар, мақал-мәтел, нақыл, ұғым, адамгершілік, мейірімділік, даналық, махаббат, парасат, өмір, тәжірибе.

Кіріспе. Мақалдар – ұлттың өзіндік санасына қатысты құндылық категорияларын жинақтаған психикалық-мәдени формация. Мұнда тіл құралдары тепе-тең және үнемді қолданылған. Белгілі бір тарихи кезеңде ұлттық сана-сезімнің бағытын білдіріп, бет бұрған құндылықтар жүйесін айқындайды. Сол тарихи кезеңде өмір сүрген тұлғаның адами болмысына, мінез-құлқына баға береді, оның идеал еткен мұраттарын айқындайды.

Ұлттың тілдік бейнесін қалыптастыруда мақал-мәтелдердің алатын орны зор. Мағыналарына қарай олар жалпыадамзаттық және ұлттық мәдениеттің негізгі құрамдас бөлігі ретінде қандай да бір ережелер топтамасы сияқты болып келеді. Мақал-мәтелде халықтың дүниетанымы, өмірге көзқарасы, философиясы, өзге де мәселелер кеңінен көрініс табады.

Мақал-мәтелдер ұлттың рухани байлығы мен сан ғасырлық мәдениетінің көркем көрінісі ғана емес, сол халықтың ой-санасы, зердесі мен даналық деңгейінің де жарқын көрінісі (Бабалар сөзі, 2010:6).

Қазақ халқы үшін ондай идеалдардың бастысы – ар-ұждан. «Ар-ұждан» ұғымы қазақ мәдениетінің басты ұғымдарының бірі болып табылады. «Малым – жанымның садақасы, жаным – арымның садақасы» деп өмір сүретін қазақ халқы үшін «ар» адамның іс-әрекетіне басшылық ететін ішкі әділеттілік сезімі.

Материалдар мен әдістері. Сол себепті зерттеу материалы ретінде қазақ мақал-мәтелдерінде «ар-ұждан» концептісін талдау нысаны алынды. Зерттеу барысында салыстырмалы-салғастырмалы, жүйелі-кешенді және әдеби-тарихи саралау сияқты ғылыми әдіс-тәсілдер пайдаланылды. Тақырыпты зерттеуде мәтінді құрылымдық талдау, даралау, жинақтау әдістері қолданылды.

Зерттеу нәтижелері. Мақал – өмірдегі түрлі құбылысты жинақтап, түйіп, ықшамдап беріп, бір не екі тармақтан тұратын, алдыңғы жолдарында пайымдап, соңғы жолдарында қорытылған ой айтатын бейнелі поэтикалық жанрдың бір түрі, ғасырлардан екшеленіп жеткен терең мазмұнды, тақырып аясы кең сөз мәйегі. «Ар-ұждан» тақырыбындағы мыңдаған мақал-мәтелдер – соның айғағы.

Мақалада қарастырылып отырған «ар-ұждан» концептісі адамның әлеуметтік ортадағы моральдік-этикалық мінез-құлқын сипаттайтын адамгершілік категориясы болады. Мақал-мәтелдердегі «ар-ұждан» концептісін әлемнің бірнеше тілдік бейнесін қайта қарап, салыстыра отырып, зерттеу түрлі өркениет топтарына тиесілі халықтардың этномәдениетінде «ар-ұждан» концептісінің қалыптасу барысын, ретін анықтауға, ұқсастықтары мен айырмашылығы туралы тұжырым жасауға мүмкіндік береді. Осы ретте лингвомәдени концептілердің тілдік экспликациясының формалары лексемалар, түрлі фразеологизмдер мен идиомалар, мақал-мәтелдер мен нақыл сөздер арқылы берілетінін атап өту керек (Дадаева, 2021:336). Концептілердің лингвомәдени факторларының қалыптасуын және семантикалық ерекшеліктерін зерттеу олардың қалыптасуының ұлттық сипатын анықтауға мүмкіндік береді.

«Ар-ұждан» – моральдік сана-сезім ұғымы, сонымен қатар этикалық категория. Адамның қоғамдағы өз орнын, өз тұлғасының қаншалықты маңызды екендігін сезіну мен қоғамның сол адамның қаншалықты маңызды, құнды екенін тану сәттерін қамтиды. Мазмұны және өзінде көрініс табатын моральдік көзқарастың табиғатына қарай «ар-ұждан» ұғымы «намыс» ұғымымен пара-пар келеді.

Қазақ ойшылдары да «ар», «ұят», «ынсап» мәселелерінен аттап кеткен жоқ. Данышпан ойшыл Шәкәрім «ар», «ұят», «ынсап», «қайғы» мәселелерін философиялық логикада тұңғыш қарастырған философ-ғалым ретінде танылды. Ол өз еңбектерінде «ақыл-ой», «ұждан» мәселелеріне кеңінен тоқталып, ғылыми, философиялық тұрғыдан жан-жақты талдаған. Ар дегеніміз – ынсап, мейірім, әділет. Бұл – екі өмірге де керек іс. Жанға азық болатын құндылық. Шәкәрім ақыл-ойдың жиырма сегіз түрін көрсеткен. Солардың ішінде адамды адамдық негізге жетелейтін негізгі қасиет ретінде ақыл-ойды атап айтады (Есім, 2008:7).

Осы тұрғыдан алғанда қазақ түсінігіндегі «ар», «намыс», «ұят» сөздерінің мағынасы ұлы философтардың зерттеулеріне сүйене отырып, әлемдегі өзге де халықтардың қалыптасқан түсініктерімен астасып жатыр деп нық айтуға болады.

Талқылануы. «Ар-ұждан» түсінігін зерттеушілер оның әртүрлі әлеуметтік тұрғыда көрініс беретінін атап көрсетеді:

1) ол – шешім қабылдаудағы басты кеңесші;

2) ол – адамның барлық әрекеттері мен ойларының куәгері; адамның ниет-пиғылының әділ, таза екендігінің кепілі;

3) ол – айыптаушы; адамның іс-әрекетіне баға береді немесе оны айыптайды. «Ар-ұждан» адамның ойында жүйелі түрде белсенді болады, оның іс-әрекетінің дәстүрлі этикалық нормаларға сәйкес-сәйкес еместігін көрсетеді. Адамды өз «ар-ұжданының» айыптауы басқалардың айыптауынан маңыздырақ және ауырырақ. Үкім шығарылғаннан кейін «ар-ұждан» оны жүзеге асырады, осылайша өзіне сот орындаушысының функцияларын алады. Ол адамды оттай қариды (Кондратьева, 2005:25).

Осы айтылғандардың негізінде «ар-ұждан» концептісіне кеңірек тоқталайық.

В. Даль «Орыс тілінің түсіндірме сөздігінде» «Ар-ұждан» – адамгершілік сана, адамгершілік сезім, адамның сезімі, жақсылық пен жамандықты іштей сезе білу, әрбір әрекеттің сапасын тани білу, әрбір әрекетті мақұлдау немесе келіспеушілік білдіру, жақсылық пен адалдыққа бастайтын, өтірік пен жамандықтан сақтайтын сезім, жақсылық пен шынайылыққа ұмтылдырушы махаббат сезімі» деп көрсетеді (Даль, эл.ресурс:2022).

Орыс тіліндегі «совесть» сөзін С.И. Ожегов былай түсіндіреді: «... адамның өзінің мінез-құлқы, тәртібі үшін айналадағы адамдар мен алдындағы моральдік жауапкершілік сезімі» (Ожегов, 2012:594).

Бұл ұғымға Е.В. Урысон: «...адамның өз іс-әрекетін, сондай-ақ ойлары мен сезімдерін моральдік тұрғыдан бағалай алуы, егер олар моральдік нормаларға сай келмей жатса, уайымдауы, соның нәтижесінде осы нормаларға сай болуы үшін өзінің әрекеттерін, ойлары мен сезімдерін өзгерте білу қабілеті» -деп неғұрлым нақты түсініктеме береді (Урысон, 2000:186).

Орыс философы Иван Ильин «ар-ұжданды» кемелдікке ұмылу, жауапкершілік пен әділеттіліктің қайнар көзі, «сапа мен жауапкершіліктің, еркіндік пен әділеттің, маңыздылық пен адалдықтың және өзара сенімнің шуағы» деп таниды (Колесов, 2004:112)

Д.А. Ачмиз «ар-ұждан» концептісін белгілі бір құбылыстың жеке сипатының тұлғаның әлеуметтік мәртебесі, моральдік әлеуеті, психикалық жай-күйі және өзге де түрлі жағдайлар сияқты түрлі себептер мен факторларға әркім өзінше телитін нақты белгілері деп жазды (Ачмиз, 2009:186).

Ағылшын тілінде бұл ұғым көбінесе «conscience» лексемасы арқылы беріледі. Мысалы: to have no conscience – ұяты жоқ, to make a matter of conscience – ұятына қарап, әрекет ету. Адамның ең маңызды органдарының бірі – жүрек те ар-ұжданға ие: have a heart (ауызекі) – ұятың бар ма, my heart smote me – ұятым қарып барады (дәлме-дәл: мені жүрегім кеміреді).

Ағылшын тілінде «ар-ұждан» ұғымы мынаны білдіреді: conscience – consciousness within oneself of the choice one ought to make between right and wrong (Hornby, 1984:263). Басқаша айтқанда, дұрыс пен бұрысты ажыратудың саналы көрінісі деген мағына береді.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «Ар – адамгершілік ізгі қасиет» деп көрсетілген (Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі, 2008:52).

Қазіргі заман философтарының бірі, ғалым Ғарифолла Есім: «Ұят ұғымы тек адамға қатысты ғана қолданыста болады. Ұят ұғымы да, ар-ұждан ұғымы да адамға қатысты феномендердің мәні», – дейді (Есім, 2008:4).

Бұл анықтамалардың барлығына ортақ нәрсе – ар-ұждан адамның адамгершілік санасы, жақсы мен жаманды айыра білу қабілеті ретінде сипатталады. Қазақ мақал-мәтелдері қорының ар-ұжданға қатысты бөлігін талдау барысында «ар-ұждан» ұғымының көбінесе басқа ұғыммен жұптаса келетіні байқалады. Себебі мақал-мәтелдердің басым бөлігі адамның адамгершілік болмысына арналып, жақсылық, жамандық, ұят, ар-намыс және т.б категорияларды анықтауға бағытталған. Мақал-мәтелдер адам өмірін реттеуші рухани ұстанымдарды айғақтайды, бұл ұстанымдар қазақы тәрбие тұжырымдарына сай бесіктен басталады. «Намыс» ұғымы қазақ мәдениетіндегі «ар-ұждан» ұғымымен тікелей байланысты және мұны сан қилы қырынан байқауға болады.

Қазақ халқының көптеген мақал-мәтелдерін кеңінен қарастыра келе, адамдық ар-ұждан тақырыбы ар-намыс, адалдық, махаббат, сенім тақырыптарымен ұштаса отырып, адамдардың айналасындағы адамдар мен қоғам алдында өзінің мінез-құлқы үшін жауапкершілігін сезінуінің айқын дәлелі және нәтижесі екендігін аңғаруға болады.

Құрамында «ар-ұждан» лексемасы бар мақал-мәтелдердің көбі өсиеттік сипатқа ие. «Ар-ұжданға» қатысты мақал-мәтелдерді бірнеше тақырыптық топтарға бөліп қарастыруға болады:

- тәрбиеге қатысты:

1. Әдепті бала арлы бала, әдепсіз бала – сорлы бала (Бабалар сөзі, 2010:153);
2. Аталы сөзді арсыз қайырады (Бабалар сөзі, 2010:148);
3. Арсызға алты күн мейрам (Бабалар сөзі, 148);
4. Адам арын ойлайды,
Жаман қарнын ойлайды (Бабалар сөзі, 2010:63).

- жауапкершілік туралы:

1. Арлы арына қараса,
Арсыз жеңдім дейді (Бабалар сөзі, 2010:147);
2. Арсыз жеңдім дейді,
Арлы көндім дейді (Бабалар сөзі, 2010:147);
3. Өлімнен ұят күшті (Бабалар сөзі, 2010:164);
4. Ұят – иманның қабы (Бабалар сөзі, 2010:170);
4. Ер мойнында қыл арқан шірімес (Бабалар сөзі, 2010:153).

- ел алдындағы парызға қатысты:

1. Ел намысы – ер намысы (Бабалар сөзі, 2010:153);
2. Бөріктінің намысы бір (Бабалар сөзі, 2011: 129).

- намыстың ең жоғарғы құндылық ретінде танылуы:

1. Малым – жанымның садақасы,
Жаным – арымның садақасы (Бабалар сөзі, 2010:160);
2. Қоянды қамыс өлтіреді,
Ерді намыс өлтіреді (Бабалар сөзі, 2010:153);
3. Жарлы болсаң да, арлы бол (Бабалар сөзі, 2010:153);

4. Жігіттің құны – жүз жылқы, ары – мың жылқы (Бабалар сөзі, 2010:155).

Қарастырылған мақал-мәтелдер тобының айрықша ерекшелігі – халық ұғымындағы «ар-ұждан» адамның жүрегіне тікелей жазылған моральдік заң бола отырып, олардың жасына, тегіне, тәрбиесі мен даму деңгейіне қарамастан барлық адамдарға қатысты болады. «Ар-ұждан» адамға тек адамгершілік жағынан жақсы немесе жаманды көрсетіп қана қоймайды, сонымен бірге оны жақсылық жасауға, жаман істерден аулақ болуға міндеттейді, жақсы іс-әрекеттерден қуаныш пен қанағат сезімі туындаса, жаман әрекеттерден ұят, қорқыныш, сезімі туады. Бұл – адам жаны үшін азап, санасы үшін қайғы.

Ал бақыт туралы ұғым қашан да таза адамгершілік және рухани үйлесімділікпен байланысты, бақытты деп тек өз «ар-ұжданымен» бір үйлесімде өмір сүретін адамды ғана айтуға болады.

Жоғарыда аталған мақалдардан ар, ұят ұғымының мәні мен мақсаты адам бойындағы адамшылық қасиеттерді сақтау, үлкенге құрмет, кішіге ізет, бауырмашылдық, береке-бірлік, ұйымшылдық, тұлғаны өз өмірінен бұрын басқа адамдардың алдындағы адамдық жауапкершілікке тәрбиелейтін құбылыс екені айқын байқалады. Ғалым Д. Мәсімханұлы «...қазақ мәдениеті бай ақлақи-моральдық қасиетке ие. Қазақ халқы бағзы әуірлерден бастап, күні бүгінге дейін «өлімнен ұят күшті...», «малым – жанымның садағасы, жаным – арымның садағасы» деп ар-намысты, ұят пен ақлақты бәрінен жоғары қойды. Қандай шаруа тындырсын, не туралы сөйлесін, бәрін ақлақтың безбеніне салып, бәріне мораль биігінен қарады» деп тұжырымдайды (Мәсімханұлы, 2021:38). Қазақ мәдениетінде адамның санасына ең алдымен басқа адамдардың алдында қызармау, масқара болмау, «мынау менің балам, ағам, туысым...» деп мақтана алатындай адам атану, қатарынан кем болмау, елдің сөзіне қалмау, әке-шеше мен бауырларға жанашыр болу сияқты түсініктер сан ғасыр бойы атадан балаға тәрбие арқылы сіңіп отырған. Өскен жігітке өзін емес, алдымен туған-туыс пен бауырларын ойлау шарт. Өзінің қара басын күйттеген адамды қазақ санасы қабылдамайды. Өзін ойлаған адам меншілдіктің құлы болады, адамға жұғымсыз болады.

«Ар-ұждан» мәселесі дүниедегі ең бағзы мәселе және ол ежелгі уақыттан бері әлемнің көптеген ғалымдарының назарын аударып келеді (Сократ, Платон, Демокрит, Аристотель, Цицерон, Сенека, Марк Аврелий, Эпиктет және басқалары). Бұл мәселені ортағасырлық философия өкілдері де назардан тыс қалдырмады (Августин Аврелий, Фома Авинский және басқалары) және ар-ұжданды діни-философиялық көзқарас тұрғысынан қарастырды.

Орыс діни философиясында (В.С. Соловьев, Л.Н. Толстой, С.Н. Булгаков, Н.А. Бердяев және басқалары) ар-ұждан тұлғаның рухани өзін-өзі тануымен байланыста қарастырылады.

Батыс мәдениетінің көпшілігі «ар-ұждан» мен сананы тығыз байланыста қарастырады (фр. conscience, ит. coscienza, исп. consciencia). Мысалы, ағылшын тілінде тек XVIII ғасырда ғана «consciousness» сана, бар болмысымен ұғыну ал, «conscience» ар-ұждан мағынасында болып, басқа елдерге қарағанда кең мағынада қолданыла бастады.

Көптеген европалық тілдерде «ар-ұждан» концептісі латын тілінің «conscientia» және грек тіліндегі «συν-είδησις» орыс тілінде «совесть», неміс тілінде «Gewissen», ағылшын тілінде «conscience», итальян тілінде «coscienza», испан тілінде «conciencia» моделіне негізделген.

Бұл сөздердің барлығы «ортақтастық», «үйлесім» және «білім» деген сөздерден құралған. Сөйтіп, бұл тілдердегі «ар-ұждан» «бірлескен білім», «үйлескен білім» дегенді білдіреді.

Мұндағы «ар-ұжданның» сипаты адам әрекеттерінің уәждеріне қарай таным құндылықтарының эмоцияларын саралау болып табылады.

Батыс мәдениетіндегі «ар-ұждан» ұғымының ерекшелігі оның заңның басым жағына негізделуінде, басқаша айтқанда христиан өсиеттерінің өзі сол заңның баптары іспетті болып келеді, бұл құдаймен құрылатын келісімшарт формасында қабылданады. Өсиеттің өзі ежелгі уақытта жиі қолданылатын келісімшарттың ерекше формасы ретінде сипатталады.

Халықтың санасында «ар-ұждан» туралы ұғым ең алдымен өзінің және айналандағы адамдардың алдындағы жауапкершілікпен, олардың рухани тазалық, мейірімділік жалпы оның наным-сенімімен үндеседі. Орыстардың тілдік бейнесінде «ар-ұждан» кішігірім (адам жанын) кеміргіш ретінде қарастырылады, ол адамның ішіне кіріп алып, жағымсыздық күй тудырып отырады. Арым жанымды жеп барады, арым маза бермей тұр деген сияқты сөз тіркестерінің мәні осыған байланысты болуы керек. «Ар-ұждан» – адамның ой-санасын, сезімін, жақсы және жаман әрекеттерін басқара алады. Арым таза немесе таза емес, ұятың білсін, ар таразысына салып көр, ар-ұятың ояныпты ғой деген сияқты ұғымдар осыдан шыққан.

«Ар-ұждан» ұғымын қарастырғанда, «ар-ұждан» адамгершілік заңдарына сәйкес келетін, іс әрекеттердің тазалығына жауап беретін сезім ретінде көрінеді. Ол заңдарды бұзған жағдайда ар-ұят жазалайды, нәтижесінде оның өзі жағымсыз эмоциялар мен жағдайлар тудырушы сезім болып қалады.

Ар-ұждан – құдай, ар-ұждан – борыш, ар-ұждан – ақыл, ар-ұждан – намыс концептілерінің өзара тығыз байланысы «ар-ұждан» сөзінің ассоциативті кеңістігін талдағанда расталады. Мұның барлығы этикалық «ар-ұждан» концептісінің тілдік санада маңызды орын алатынына дәлел болып отыр, ал лексикалық бірліктер тілдік мәліметтерге сүйене отырып, адамның образын жасауға көмектеседі.

«Ар-ұждан» – барлық этикалық кешендерді қамтитын құрылымы күрделі концепт. Мұнда адамға биік сана деңгейінде қабылданатын Заң да, қандай да бір нақты жағдайда мінез-құлық танытудың баламалы таңдауы да, ол таңдаудың Заңмен үйлесуі де, оның шешімі де бар.

Кез келген адамның басқа адамдардың алдында күнәсі кешірілсе де, өз арының алдында өзі ешқашан ақтала алмайды. Шын мәнінде өз күнәсін сезіп, азапқа түскен «ар» адамға маза бермейді. Мұндай ар-ұжданмен жайбарақат өмір сүру оңай емес, ол өтірікке жол бермейді, өзінің қырағы көздерімен барлап, бақылап, адамға шынын айтқызады, өкіндіреді.

«Ар-ұждан» концептісін тарихи тұрғыдан түсіну барысында жаңа заман мәдениетінде ар үшін жаңа негіз – ақыл-ой пайда бола бастағанын айтуға болады.

Гегель мұндай рухани ережеге былай деп анықтама берді: «...бұл қалыптасқан ақыл-ой абсолютті ұстанымдар мен міндеттерді туындатады, тек сол анықтамалар оған имманентті болған кезде ғана ол өзіне өзінің арынан сүйеніш табады». Ол сүйеніш тек діни қалыпта ғана болмайды, ойлау тұрғысынан алып қарасақ, адамның бұл өмірдегі орны жайлы ойлау және одан тиісті қорытынды жасау қалпында болады (Гегель, 1990:220).

Неміс философы Кант моральдің дінге ешқандай да мұқтаж емес, оның өзі өзіне жеткілікті екенін түсіндіреді. Ары биік адамға ешқандай заңның қажет еместігін, ол адам заңсыз да, дінсіз де жамандық әрекетке бармайтындығын айтады (Кант, 2007:272). Кант дінді моральдық тұрғыдан осылай түсіну тек адамның кемеліне келіп, рухани толысқан кезінде ғана мүмкін болады деп пайымдайды. Кант борышқа, міндетке өте көп көңіл бөледі, сөйтіп кез келген борыш пен міндеттемелерді махаббатсыз орындау мүмкін еместігін айтады. Махаббатсыз борыш пен міндет деген ол құрғақ сандырақ, ол өмірді толыққанды қалыптастыруға қабілетті емес, керісінше өмірді тұншықтырады деп тұжырымдайды (Кант, 2007:274). Қандай да бір міндет пен борышты адам баласы өз қалауынсыз, өз жүрегіңсіз орындаса, ол адам арының өтірік арнаға бұрылып, өтірік бетперде киіп, өмірдің шынайылығынан алшақтап кетеді. «Ар-ұждан» барлық істің санамен қосылуы арқылы ғана өмірге рухани құндылық пен мәдениетті қалыптастырады.

Егер адам адамшылығын жоғалтса, онда – оның рухани өлгені. Тән жазасынан құтылғанымен, ар жазасынан құтылу мүмкін емес. Біреуді алдап, өтірік айтуға болғанымен, адам өз арының алдында өз-өзін алдап, орынсыз іске аяқ баса алмайды, себебі өзгені алдағанмен, адам өзін, өзінің арын алдай алмайды. Адамның өзіне өзі сыншы болып, дұрыс қадам жасай білуі, ғибрат аларлық істерге ұмтылуы оның өмірінің тыныштығы мен бақытын қамтамасыз етеді.

Ар – адамның сыры, құпиясына қазық болатын рухани субстанция, ар – адам ісінің төрешісі. Ар – адамның өз соты. Әр адам өзінің арының алдында жауап бермек. Ұлы философ Шәкәрім халыққа ар білімі деген арнайы білім керек деп таныды. Арлы адам бойындағы ұятымен, жігерімен, қайратымен ерекшеленеді. Егер адамды арсыз десек, біз «адамзат» ұғымынан айырылып қаламыз деп түсіндірді (Есім, 2008:7).

Ар – адамның ішкі сыры, бізге беймәлім құпиясы. Арсыздық – адам бойындағы ең жаман қасиет, ол судың тұнық болғаннан гөрі, лай болғандығын қалайды. Ар – ізгіліктің өлшемі, оның көрінісі. Адамның әлемде пайда болуының өзі – ізгіліктің өлшемі, оның көрінісі.

Жан мәңгі өмір сүрсе, оған азық керек. Ол – ұждан. Егер адам әрбір істеген ісін «ұждан» деген ұғымға салса, оның кез келген іс-әрекеті оңға басады.

Байлықтан бұрын ар-намысты жоғары ұстау – халықтың қанына терең сіңген құндылық, бар затқа қанағат тұту да – қазаққа тән қасиет.

Қорытынды. Қорытындылай келе, кез келген мақалды адамның ойлап шығарғанын ұмытпау керек дегіміз келеді. Адам – жеке дара тұлға. Өмірде қанша адам өмір сүріп, бір ғана «адам» деген ұғыммен қарастырылғанымен, сол адамдардың ішкі дүниесі бір-біріне ұқсамайды, себебі әр адамның танымы, білімі мен тәжірибесі әрқилы болады. Сондықтан атадан балаға келе жатқан сөздер тек жауапкершілік пен

борыш ұғымында қарастырылмауы керек, себебі жауапкершілік, борыш, парыз тек жүрепкен, махаббатпен ұштасуы керек. Кант айтпақшы, махаббатсыз орындалған жауапкершілік адамды екі жүзділікке алып барады. Бристоль университетінің профессоры Мартин Стикер өзінің «Канттағы шынайы қажеттілік» атты мақаласында адамның шынайы қажеттілігі ешкімнің көмегінсіз орындалатынын айтқан (Sticker, 2021:448). Бұл дегеніміз шын пейілмен, риясыз ниетпен, таза жүрепкен орындалатын әрекеттерге қандай да міндеттілік болмысты артуға болмайтынын көрсетеді. Сондықтан орындалған әрбір қадам «солай болуы тиіс, осылай жасауға міндеттімін» деген адам санасында қатып қалған ойдан жасалмауы керек, адам сол жауапкершілікті, парыз бен борышын өз қалауымен, өз ынтасымен, өз жүрегімен жасауы қажет. Сүйіп орындалған барлық істің берекесі көп болады, жүректен шыққан іс адамның шынайы бейнесін ашады. «Ар», «ұждан» концептілерін әр тілде қабылдауды, қолдануды салыстыра отырып, саралау барысында осындай тұжырымға келдік.

Қазақ философиясындағы басқа халықтар тәрізді «ар-ұжданның» сырын ашуға ұмтылған Абай мен Шәкәрімнің де басты айтпақ ойы осы болды.

Қазақ мақал-мәтелдері мен ұлы философтар еңбектеріндегі «ар-ұждан» ұғымының көлемі мен мазмұнын салыстыра талдау тек тіл тұрғысынан ғана емес, әрбір мәдениеттің, әрбір тілдің өзіндік ерекшелігі тұрғысынан да маңызды.

Осы тұрғыда қазақ және өзге тілдегі мақал-мәтелдерде кездесетін «ар, ұждан, ұят» концептілерін зерттеу жұмыстары ары қарай да жалғаса бермек.

Сағатова Ш.Б.^{*1}, Юнисов Е.А.²

¹Алматы менеджмент университет, Алматы, Қазақстан

²Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Астана, Қазақстан

e-mail: astana14_14@mail.ru, unisoversin@mail.ru

ORCID: 0000-0002-7820-2812, 0000-0001-7595-8262

Концепт «совесть» в казахских пословицах

Аннотация. Меткий и образный казахский язык особенно богат пословицами. Из бездны времен дошли до нас в этих сгустках разума и знания жизни радость и страдания людские, смех и слезы, любовь и гнев, вера и безверие, правда и кривда, честность и обман, вера, надежда.

Пословицы прочно ложатся в память. Их запоминание облегчается разными созвучиями, рифмами, ритмикой. Люди, создавшие пословицы, не знали грамоты, и не было у простого народа иного способа хранить свой жизненный опыт и свои наблюдения.

Большая часть пословиц и поговорок обращена к нравственной сути человека – поискам и определению содержания таких понятий, как добро, зло, жалость, сострадание, честь, совесть. Собранные по темам с привлечением многих вариантов, они удивительно красноречиво и разноголосно свидетельствуют о тех духовных началах, которые регламентировали жизнь каждого человека, начиная с колыбели.

Представление о счастье всегда связывается с нравственной чистотой и душевной гармонией, – и счастливым можно назвать лишь того, кто живет в согласии со своей совестью.

В свете этих слов рассмотрим смысловое наполнение концепта «совесть» в казахских пословицах и поговорках.

Ценность пословиц о совести, причина их большой популярности в народе, прежде всего, объясняется их глубоким содержанием, мудростью выраженных в них идей.

Ключевые слова: совесть, пословицы, поговорки, концепт, нравственность, доброта, мудрость, любовь, разум, жизнь, опыт.

Sagatova Sh.B.^{*1}, Yunissov Y.A.²

¹Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

²L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

e-mail: astana14_14@mail.ru, unisoversin@mail.ru

ORCID: 0000-0002-7820-2812, 0000-0001-7595-8262

The meaning of the «conscience» concept in Kazakh proverbs

Abstract. The accurate and figurative Kazakh language is especially rich in proverbs. From the abyss of time, in these clots of reason and knowledge of life, human joy and suffering, laughter and tears, love and anger, faith and unbelief, truth and falsehood, honesty and deceit, faith, hope have come down to us.

Proverbs are firmly embedded in memory. Their memorization is facilitated by various consonances, rhymes, rhythms. The people who created the proverbs did not know how to read and write, and the common people had no other way to store their life experience and their observations.

Most of the proverbs and sayings are addressed to the moral essence of a person - the search for and definition of the content of such concepts as good, evil, pity, compassion, honor, conscience. Collected by topic with the involvement of many options, they are surprisingly eloquently and in different voices testify to those spiritual principles that have regulated the life of every person, starting from the cradle.

The idea of happiness is always associated with moral purity and spiritual harmony, and only one who lives in harmony with his conscience can be called happy.

In the light of these words, the semantic content of the concept of «conscience» in Kazakh proverbs and sayings are considered.

The value of proverbs about conscience, the reason for their great popularity among the people, is primarily due to their deep content, the wisdom of the ideas expressed in them.

Keywords: conscience, proverbs, sayings, concept, morality, kindness, wisdom, love, reason, life, experience.

Информация об авторах:

Сагатовна Шолпан Бейсеновна, кандидат филологических наук, доцент Алматы Менеджмент Университет, Алматы, Казахстан, E-mail: astana14_14@mail.ru, ORCID: 0000-0002-7820-2812;

Юнисов Ерсин Абикулович, докторант, Астана, Казахстан, E-mail: unisoversin@mail.ru, ORCID:0000-0001-7595-8262.

Әдебиеттер:

Алпысбаева Қ. Бабалар сөзі: Жүзтомдық. – Астана: Фолиант, 2010. - Т.65: Қазақ мақал-мәтелдері . – 488 б. ISBN 978-601-292-098-7 (қаз.)

Ачмиз Д.А. Характеристика концепта «честь» в русской, английской лингвокультурах и его модальные аспекты». Москва: Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена, 2009. – С. 286. (орыс.)

Әкімова Т. Бабалар сөзі: Жүзтомдық. – Астана: Фолиант, 2011. - Т.67: Қазақ мақал-мәтелдері (Қытай қазақтарының мақал-мәтелдері). – 464 б. (қаз.)

Гегель Г.В.Ф. Философия права/ Пер. с нем.: Ред. и сост. Д.А.Керимов и В.С. Нерсесянц. – Москва: Мысль. - 1990. — С. 524. (орыс.)

Дадаева А. Р. Анализ лингвокультурных особенностей концепта «честь / совесть» на материале русского, немецкого и чеченского языков // Преподаватель XXI век. 2021. № 1. Часть 2. С. 334–343. DOI: 10.31862/2073–9613-2021-1-334-343 (орыс.)

Есим Г. Наука совести. - Алматы: Раритет, 2008. – Серия «Шәкәрім әлемі». – С. – 480. ISBN 9965-770-88-3 (орыс.)

Жанұзақов Т. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б. ISBN 9965-798-99-0 (қаз.)

Кант И. Метафизика нравов: в 2 частях / пер. с нем., - примеч. С.Я. Шейман-Топштейн и Ц.Г. Арзаньяна. – Москва: Мир книги, Литература. - 2007. – Т.4. Ч.1. - С. 400. 1963–1966. (орыс.)

- Колесов В. В. Язык и ментальность. СПб.: Петербургское востоковедение. 2004. – С. 240. (орыс.)
- Кондратьева О. Н. Концептуальная метафора «совесть - второе «я» человека» в Библии и древнерусской культуре и национальная культура: Межвуз. сб. науч. ст. / Кондратьева О. Н.; отв. ред. Н. С. Бочкарева. – Пермь: 2005.- С. 168. ISBN 5-7944-0570-8 (орыс.)
- Мәсімханұлы Д., Әбиденқызы А. Бүгінгі заман және қазақ мәдениетінің сипаты // Адам әлемі. – 2021. – No. 4 (90). – 31-42б. (қаз)
- Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: около 100 слов, терминов и фразеологических выражений/Ожегов С. И.; под общ. Скворцова Л.И.- Москва: Мир и Образование: Оникс. 2012. - 28 изд. – С.1375. (орыс.)
- Урысон Е. В. Голос разума и голос совести // Логический анализ языка. Языки этики.- Москва: Языки русской культуры, 2000.- С.184-189. (орыс.)
- Электронный ресурс. Читать онлайн электронную книгу Толковый словарь живого великорусского языка - С бесплатно и без регистрации! - LibreBook.me (қаралған күні 29.09.2022 ж.)
- Hornby A.S. Oxford Students Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press.- 1984. – 1842 p. (ағылш.)
- Sticker, Martin. «True Need in Kant» Kant-Studien. - vol.113 , no.3- 2021.- 432-458 p. <https://doi.org/10.1515/kant-2021-0030> (ағылш.)

Литература:

- Алпысбаева К. Мудрые мысли предков: Сто томов. – Астана: Фолиант, 2010. - Т.65: Пословицы и поговорки казахского народа – 488 с. ISBN 978-601-292-098-7 (каз.)
- Ачмиз Д.А. Характеристика концепта «честь» в русской, английской лингвокультурах и его модальные аспекты». Москва: Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. –2009. – С. 286. (рус.)
- Акимова Т. Мудрые мысли предков: Сто томов. – Астана: Фолиант, 2011. - Т.65:Пословицы и поговорки казахского народа (Пословицы и поговорки китайских казахов).– 464 с. (каз.)
- Гегель Г.В.Ф. Философия права/ Пер. с нем.: Ред. и сост. Д.А.Керимов и В.С. Нерсесянц. – Москва: Мысль. - 1990. — С. 524. (рус.)
- Дадаева А. Р. Анализ лингвокультурных особенностей концепта «честь / совесть» на материале русского, немецкого и чеченского языков // Преподаватель XXI век. 2021. № 1. Часть 2. С. 334–343. DOI: 10.31862/2073–9613-2021-1-334-343 (рус.)
- Есим Г. Наука совести. - Алматы: Раритет, 2008. – Серия «Шәкәрім әлемі». – С. – 480. ISBN 9965-770-88-3 (рус.)
- Жанузакова Т. Толковый словарь казахского языка.– Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 с. ISBN 9965-798-99-0 (каз.)
- Кант И. Метафизика нравов: в 2 частях / пер. с нем., - примеч. С.Я. Шейман-Топштейн и Ц.Г. Арзаньяна. – Москва: Мир книги, Литература. - 2007. – Т.4. Ч.1. - С. 400. 1963–1966. (рус.)
- Колесов В. В. Язык и ментальность. СПб.: Петербургское востоковедение. - 2004. – С. 240. (рус.)
- Кондратьева О. Н. Концептуальная метафора «совесть - второе «я» человека» в Библии и древнерусской культуре и национальная культура. – Пермь: Межвуз. сб. науч. ст. / Кондратьева О. Н.; отв. ред. Н. С. Бочкарева. - 2005.- С. 168. ISBN 5-7944-0570-8 (рус.)
- Мәсімханұлы Д., Абиденковна А. Новое время и природа казахской культуры // Адам әлемі. – 2021. – No. 4 (90). – 31–42 с. (каз.)
- Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: около 100 слов, терминов и фразеологических выражений/Ожегов С. И.; под общ. Скворцова Л.И.- Москва: Мир и Образование: Оникс. 2012. - 28 изд. – С.1375. (рус.)
- Урысон Е. В. Голос разума и голос совести // Логический анализ языка. Языки этики. Москва: Языки русской культуры, 2000.- С.184-189. (рус.)
- Электронный ресурс. Читать онлайн электронную книгу Толковый словарь живого великорусского языка - С бесплатно и без регистрации! - LibreBook.me (рус.) (дата обращения 29.09.2022 г.)
- Hornby A.S. Oxford Students Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press.- 1984. – 1842 p. (англ.)

Sticker, Martin. «True Need in Kant» Kant-Studien. - vol.113 , no.3. - 2021. - 432-458 p. <https://doi.org/10.1515/kant-2021-0030> (англ.)

References:

Alpysbayeva K. (2010) Mudryye mysli predkov: Sto tomov. [Wise thoughts of ancestors: One hundred volumes]. – Astana: Foliant. - T.65: proverbs and sayings of the Kazakh people. – 488 p. ISBN978-601-292-098-7. (in Kaz)

Achmiz D.A. (2009) Kharakteristika kontsepta «chest'» v russkoy, angliyskoy lingvokul'turakh i yego modal'nyye aspekty» [Characteristics of the Concept “Honor” in Russian, English Linguistic Cultures and its Modal Aspects]. – Moscow: Proceedings of the Russian A. I. Herzen State Pedagogical University.– P. 286. (In Russ)

Akimova T. (2011) Mudryye mysli predkov: Sto tomov. [Wise thoughts of ancestors: One hundred volumes]. – Astana: Foliant. - T.67: Proverbs and sayings of the Kazakh people (Proverbs and sayings of Chinese Kazakhs). – 464 p. (in Kaz)

Gegel' G.V.F. (1990) Filosofiya prava/ Per. s nem.: Red. i sost. D.A.Kerimov i V.S. Nersesyants [Philosophy of law trans. from German by D.A. Kerimov and V.S. Nersesyants]. – Moscow: Mysl'. — P. 524. (in Russ)

Dadayeva A. R. (2021) Analiz lingvokul'turnykh osobennostey kontsepta «chest' / sovest'» na materiale russkogo, nemetskogo ichechenskogo yazykov // Prepodavatel' XXI vek [Analysis of Linguistic and Cultural Features of the Concept “Honor / Conscience” Based on Russian, German and Chechen Languages. Prepodavatel' XXI vek. Russian Journal of Education]. - № 1. Chast' 2. P. 334–343. DOI: 10.31862/2073–9613-2021-1-334-343. (in Russ)

Yesim G. (2008) Nauka sovesti [The science of conscience]. - Almaty: Raritet. – Seriya «SHakarim alemi». – P. – 480. ISBN 9965-770-88-3. (in Russ)

Zhanuzakova T. (2008) Tolkovyy slovar' kazakhskogo yazyka [Explanatory dictionary of the Kazakh language]. – Almaty: Dayk-Press. – 968 p. ISBN 9965-798-99-0. (in Russ)

Kant I. (2007) Metafizika нравов: v 2 chastyakh / per. s nem., - primech. S.YA. Sheyman-Topshteyn i TS.G [Metaphysics of morals: in 2 parts)/trans from German by S.YA. Sheyman-Topshteyn and TS.G].- Arzakhanyana. – Moscow: Mir knigi, Literatura. - 2007. – T.4. CH.1. - P. 400. 1963-1966. (in Russ)

Kolesov V. V. (2004) Yazyk i mental'nost' [Language and mentality]. SPb.: Peterburgskoye vostokovedeniye. 2004. – P. 240. (in Russ)

Kondrat'yeva O. N. (2005) Kontseptual'naya metafora «sovest' - vtoroye «ya» cheloveka» v Biblii i drevnerusskoy kul'ture i natsional'naya kul'tura. [Conceptual metaphor «conscience - the second «I» of a person» in the Bible and ancient Russian culture and national culture]. – Perm: Interuniversity scs Kondrat'yeva O. N.; res.edit. N. S. Bochkareva.- 2005.- P. 168. ISBN 5-7944-0570-8. (in Russ)

Masimkhanuly D., Abidenkovna A. (2021) Novoye vremya i priroda kazakhskoy kul'tury [Modernity and the Nature of the Kazakh Culture]. Adam alemi. – No. 4 (90). – 31-42 .(in Kaz)

Ozhegov S. I. (2012) Tolkovyy slovar' russkogo yazyka: okolo 100 slov, terminov i frazeologicheskikh vyrazheniy/Ozhegov S. I.; pod obshch. Skvortsova L.I [Explanatory dictionary of the Russian language: about 100 words, terms and phraseological expressions / Ozhegov S.I.; under total Skvortsova L.I.]. – Moscow: Mir i Obrazovaniye: Oniks. - 28 ed. – P.1375. (in Russ)

Uryson Ye.V. (2000) Golos razuma i golos sovesti // Logicheskiy analiz yazyka. YAzyki etiki [The voice of reason and the voice of conscience // Logical analysis of language. Ethical languages].- Moscow: YAzyki russkoy kul'tury.- P.184-189. (in Russ)

[E-book]: Tolkovyy slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka (Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language). Retrieved from: LibreBook.me (in Russ) (Retrieved from 2022.09.29)

Hornby A.S. (2021) Oxford Students Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press.- 1984. – 1842 p. (in Eng)

Sticker, Martin. «True Need in Kant» Kant-Studien. - vol.113 , no.3. - 2021. - 432-458 p. <https://doi.org/10.1515/kant-2021-0030>. (in Eng)